

SUUDİ ARABİSTAN-İRAN REKABETİ: MEZHEP GÖRÜNÜMLÜ ÇIKAR ÇATIŞMASI*

Saudi Arabia- Iran Competition: A Conflict of Interest Disguised in Religious Infighting

Damla KOCATEPE**

Özet

Ortadoğu coğrafyasında başat güç olmaya çalışan ve çıkarlarının çatıştığı noktalarda Şiilik ve Sünniliği birer araç olarak kullanan Suudi Arabistan ve İran bölgesel rekabetlerini her geçen gün artırmaktadırlar. Hedeflemiş oldukları çıkarlara ulaşabilmek için ise bölgedeki ülkeleri istikrarsızlaştırmak pahasına vekalet savaşları yürütmektedirler. Irak, Suriye, Yemen ve Lübnan gibi istikrarsızlığı benimsemiş olan ülkelerde kendilerine yakın grupları destekleyerek iç karışıklık çıkarmakta ve hali hazırdaki kırılganlıkları daha fazla derinleştirmektedirler. Enerji kaynakları bakımından zengin olan bu coğrafyada bu kaynaklara ulaşabilmek veya geçiş güzergahlarını denetim altında tutmak birincil hedef olabilmektedir. Şiiliğin veya Sünniliğin hamiliğini üstlenerek bölgesel güç olma yolunda ilerlemek çıkarlarının çatışmasına ve birbirlerinden tehdit algılayarak "güvenlik ikilemi" yaratmalarına sebebiyet verebilmektedir. Çalışma iki rakip gücün ilişkilerini dönemlere ayırarak neden ve sonuçlarıyla analiz etmeye odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İran, Suudi Arabistan, Ortadoğu, Şiilik, Sünnilik

Abstract

Iran and Saudi Arabia, who try to become dominant powers in the Middle East are increasing their regional competition day by day. While pursuing their policies, they could be defenders of the two main sects of Islam, but they can easily disregard the religion if this contradicts with their interests. They carry out proxy wars and destabilize the regional countries as Iraq, Syria, Yemen and Lebanon by supporting the groups close to them. Ambitions to become a regional power are leading to conflict and creating a "security dilemma" between Iran and Saudi Arabia. The study is analyzing the causes and consequences of the relations between these two rivals in different periods and examines the effects of competition on other countries in the region.

Keywords: Iran, Saudi Arabia, Middle East, Shiism, Sunnism

* Makale gönderim tarihi: 28.04.2017

Yayına kabul tarihi: 07.10.2017

** Araştırma Görevlisi, Kafkas Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, dml.sahinn@gmail.com

Giriş

Basra Körfezi'nin iki önemli gücü olan İran ve Suudi Arabistan gerek mezhepsel farklılıkları gerekse bölgede uygulamış oldukları politikalar açısından büyük bir rekabet halindedirler. Ekonomik güçleri, askeri kapasiteleri ve İslam dinini yorumlayış açılarıyla birbirleriyle sürekli mücadele içerisinde olan bu ikili, uygulamış oldukları kendi politikalarıyla bölgedeki diğer ülkeleri de etkilemektedirler.

İran İslam Devrimi'yle aralarındaki güç mücadelesi somutlaşan ve birbirlerinden doğrudan tehdit algılayan bu iki büyük güç arasında dönem dönem yumuşama yaşansa da esas itibariyle bir rekabet hali söz konusudur. Özellikle 1990'larla birlikte ortaya çıkan İran iç siyasetindeki dönüşümler ve uluslararası sistemdeki değişimler Körfez'in bu iki büyük gücünü de olumlu etkilemiş, karşılıklı ziyaretler ve ittifaklarla bu iyileşme taçlandırılmıştır. Ancak 2000'li yılların başından itibaren bu iyileşme yerini yeniden rekabet ve güç mücadelesine bırakmıştır.

Yapılan çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde İran ile Suudi Arabistan arasındaki rekabetin tarihine kısaca değinilecektir. İkinci bölümde ikili arasındaki rekabetin nedenleri ele alınacak, mezhepsel farklılıkların yanı sıra etkili olan diğer faktörler de analiz edilecektir. Son bölümde ise bu iki büyük güç arasındaki rekabetin bölge ülkelerine yansımalarından söz edilecektir.

1. İki Ülke Arasındaki İlişkilere Tarihsel Bir Bakış

1.1 Düşmanlık ve Gerilim Yılları (1979-1989)

İngiltere'nin 1971 yılında Basra Körfezi'nden çekilmesinden sonra Tahran ve Riyad arasında jeopolitik bir rekabet başlamış fakat bu durum dönemin şartlarında dile getirilmemiştir. Zira İngiliz ordusu Körfez Bölgesi'nden çekildikten sonra İran ABD'nin müttefiki olarak "Körfez'in Polisi" rolünü üstlenirken, İran ve Suudi Arabistan birlikte ABD'nin bölgedeki çıkarlarının garantörü olmuş ve "ikiz sütun"

politikasının iki önemli sacayağını oluşturmuşlardır.¹ 1973 yılında Arap devletlerinin İsrail ve Batılı ülkelere uygulamış olduğu ambargoya Muhammed Rıza Şah yönetimindeki İran'ın destek vermemesi Suudi Arabistan'la ihtilaf yaşamasına neden olsa da ABD müttefikliği iki ülke arasındaki gerilimin tırmanmasına izin vermemiştir. Ancak 1979'da meydana gelen İran İslam devrimi hem ikiz sütun politikasının sonunu getirmiş hem de iki ülke arasındaki dile getirilmeyen rekabeti açık bir şekilde başlatmıştır.

1979 öncesinde ciddi bir güvenlik tehdidi olarak algılanmayan İran, önemli konularda işbirliği yapılabilecek bir ülke olarak bile görülüyordu. Ancak devrimle birlikte statükocu anlayışı bırakarak revizyonist bir çizgiye yönelmesi, Şiiliği dış politikada bir araç olarak kullanabileceğini göstermesi ve bölge ülkelerine yönelik devrim ihraç politikası izlemesi Suudilerle arasında gerilimin başlamasına neden olmuştur. Devrim sonrasındaki İran yönetimi bölgedeki monarşilerin meşru olmadığını ileri sürerek bölge devletlerindeki Şiilerin ayaklanmaları telkininde bulunmuştur. Yaklaşık yüzde 10'luk bir Şii nüfusu topraklarında barındıran Suudi Arabistan elbette bu durumdan rahatsız olmuş ve bölgedeki diğer 5 Körfez ülkesini² de yanına alarak İran'ı dengelemek amacıyla 1981 yılında Körfez İşbirliği Konseyi (KİK)'ni kurmuştur.³

Bu dönemde Suudi Arabistan ve İran arasındaki gerilimi tırmandıran bir diğer gelişme 1980-1988 yılları arasında meydana gelen İran-İrak savaşıdır. İran'ın Basra Körfezi'ndeki hâkimiyetine son vermek amacıyla Irak'taki Şiilerin yönetime karşı ayaklanmalarını gerekçe gösteren Irak'ın 1980 yılında İran'a saldırmasıyla başlayan savaşta Suudi Arabistan Irak'ı destekleyerek İran'ı yıpratma politikası izlemiştir.⁴ Irak'taki Şiilerin yönetime gelmesinden çekinen ve İran'ın dengelenmesini düşünen Suudi Arabistan Irak'a her türlü askeri, ekonomik ve lojistik desteği sağlamıştır. Bir kısmı hibe bir kısmı kredili

1 Pınar Arıkan, "Ulusal Çıkar Çatışması ve Mezhepsel Kutuplaşma Arasında İran- Suudi Arabistan Gerginliği", *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, Sayı: 38, 2016, s. 2-3.

2 Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Umman, Katar.

3 İsmail Akdoğan, "İran Devriminden Arap Baharına Suudi Arabistan- İran İlişkileri", *Ortaadoğu Analiz*, Cilt: 8, Sayı: 73, Mart- Nisan 2016, s. 16-17.

4 Özdemir Akbal, "Suudi Arabistan-İran İlişkilerinde Son Durum", *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 06 Ocak 2016, <http://www.21yite.org/tr/arastirma/suudi-arabistan/2016/01/06/8374/suudi-arabistan-iran-iliskilerinde-son-durum>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

olmak üzere 25 milyar dolar para yardımıyla bulunmuş ve ayrıca Irak petrolünün Arabistan topraklarından uluslararası piyasalara ulaşmasını sağlamıştır.⁵

Söz konusu iki ülke bu dönemde karşı karşıya getiren son olay 1987 yılındaki Hac ziyareti sırasında yaşanmıştır. 1985'ten itibaren Humeyni'nin desteğini alan Şiiiler Hac ziyaretleri sırasında İsrail ve ABD'yi protesto eden gösteri yürüyüşleri düzenlemekteydi. Suudi Arabistan yönetimi yaşananlardan pek memnun olmasa da müdahale etmemekteydi. Ancak 1987'deki gösteriler sırasında Suudi güvenlik kuvvetleriyle İranlı hacılar arasında koordinasyon sağlanamamış⁶ ve 402 hacı adayı öldürülmüştür.⁷ İki devlet karşılıklı olarak birbirlerini suçlamış ve gerilimi yükseltmişlerdir. Suudi Arabistan yönetimi 1988 yılında İran'la diplomatik ilişkilerini kesmiş ve elçiliğini kapatmıştır. Ayrıca hac yapmak isteyen İranlılara da vize vermeme kararı almıştır. Dolayısıyla devrimin ilk 10 yılında iki ülke arasında gerilimli bir ilişkiden söz etmek mümkündür.⁸

1.2. Gerilim Yerine Yumuşama (1989-2001)

Bu dönemde iki ülke arasında yumuşamayı sağlayan önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1988'de zirveye çıkmış olan gerilim ulusal ve bölgesel gelişmelerin etkisiyle yerini yumuşamaya bırakmıştır. Yumuşamayı sağlayan ilk gelişme 8 yıl süren İran-İrak Savaşı'nın sona ermesidir. İran'ın ateşkesi kabul etmesi diğer Arap ülkeleriyle ilişkilerinde olduğu gibi Suudi Arabistan'la ilişkisinde de yeni bir sayfa açmıştır. Zira yıpratıcı olan bu savaşta Riyad yönetiminin Irak'ın yanında konumlanması iki ülke arasındaki gerilimi tırmandırmaktaydı. Dolayısıyla savaşın sona ermesi ikili arasında yaşanan önemli bir sorunu da ortadan kaldırmıştır. Ayrıca dönemin hemen başlarında Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küresel anlamda yaşanan yumuşama havasının Ortadoğu'ya da sirayet etmesi iki ülke ilişkilerine de olumlu yansımıştır.

5 Akdoğan, *a.g.m.*, s. 17.

6 Cem Yılmaz, "İran ve Suudi Arabistan'ın Bitmeyen Bölgesel Rekabeti", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 26, 2011, s. 56.

7 Merve Şebnem Oruç, "1979 Gizemi ve Kâbe Baskını", *Yeni Şafak*, 17 Ekim 2013, <http://www.yenisafak.com/hayat/1979-gizemi-ve-k%C3%A2be-baskini-574251>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

8 Akdoğan, *a.g.m.*, s. 18.

İkili arasında yumuşama sağlayan diğer bir gelişme İran'da yaşanan liderlik değişimleridir. 1989 yılında dini lider Humeyni vefat etmiş ve yerine Ali Hamaney geçmiştir. Yine aynı yıl reformist Haşimi Rafsancani cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁹ Rafsancani devrim ihracı politikasını bir kenara bırakarak 8 yıllık savaşın sonunda bitik düşmüş İran'ın yeniden yapılandırılması yönünde politikalar izlemeyi benimsemiştir. "Saldırgan devrimci" siyaset yerini "pragmatik bir aradalık"a bırakmıştır. 1997 yılında Muhammed Hatemi başkanlığında kurulan İran'ın ilk reformcu hükümeti ulusal ve bölgesel işbirliğine yönelerek İran'ın ulusal çıkarlarını önceleyen adımlar atmıştır. İdeolojik temelli politikaların rafa kaldırıldığı dış politika değişimi Suudi Arabistan'la ilişkilere de olumlu yansımıştır.¹⁰

Bu dönemde ikili arasındaki yumuşama kapılarını açan son gelişme Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesidir. Irak'ın bu hamlesi güvenlik tehdidi oklarını İran üzerinden çekerek Irak'a yöneltmiştir. Bağdat yönetiminin Arabistan'ın en önemli müttefiklerinden birinin topraklarını işgal etmesi ve sınırlarını genişletmesi Suud yönetimince kabul edilemez bir olgu olarak algılanmıştır. Zira Irak Basra Körfezi'nde izlemiş olduğu yayılcı politika ile Suudi Arabistan'ın karşısında bölgesel bir tehdit olarak belirmiştir. Durum böyle olunca Suudi Arabistan Irak'ın dengelenmesi politikasını önceliğine almış ve İran'ın Kuveyt konusundaki statükocu ve istikrarı savunan düşüncelerinin de etkisiyle Tahran'la yakınlaşma yoluna gitmiştir.¹¹

Yaşanan konjonktürel değişimlerle iki ülke arasında gerilim döneminde kesilmiş olan diplomasi 1991 yılında karşılıklı olarak elçiliklerin açılmasıyla yeniden tesis edilmiştir. Yumuşamanın etkisiyle karşılıklı ziyaretler ve yapılan anlaşmalar döneme damgasını vurmuştur. Aralık 1997'de Tahran İslam Konferansı Örgütü'ne ev sahipliği yaptığında Suudi Veliht Prensi Abdullah İran'ı ziyaret etmiştir. 1999 yılına gelindiğinde İran Cumhurbaşkanı Hatemi Suudi Arabistan'a giderek iki ülke arasında 1979'dan beri gerçekleşmeyen ilk resmi ziyareti gerçekleştirmiştir. 2001 yılında ise iki ülke arasında terörizm ve uyuşturucu ticareti konularında güvenlik anlaşması imzalanmıştır.¹²

9 Aynı yer.

10 Arkan, *a.g.m.*, s. 4.

11 Akdoğan, *a.g.m.*, s. 18.

12 Arkan, *a.g.m.*, s. 4-5.

1.3 Yeniden Rekabet ve Gerilim (2001-2016)

Uluslararası alandaki yumuşama havası, İran'daki lider değişimleri ve beraberlerinde getirdikleri politika değişiklikleri ve ikili arasında sorunlara yol açan bazı durumların ortadan kalkması İran ile Suudi Arabistan arasında yakınlaşma başlatmıştır. Ancak 2000'li yılların hemen başından itibaren bu yumuşama havası yerini tekrar gerginliğe bırakmış ve günümüze kadar bir iyileşme sağlanamamıştır. Bu dönemde iki ülkenin birbirinden uzaklaşmasına neden olan 5 önemli gelişme durumunun analizini kolaylaştıracaktır.

11 Eylül saldırıları sonrasında Bush yönetiminin Ortadoğu bölgesinde izlemiş olduğu politika ikilinin ilişkilerinin bozulmasına neden olan birinci faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. 2001 yılında Afganistan'a müdahale ederek Taliban rejimini, 2003'te ise Irak müdahalesiyle Baas rejimini çökerten ABD İran'ın elini güçlendirmiştir. Zira İran hem Taliban hem de Baas rejimini kendisine birer tehdit unsuru olarak görmekteydi. Irak'ta Şiiilerin yönetime gelerek İran'la yakınlaşmaları ise Arabistan'ı endişelendirmiş ve bu durum ileride daha büyük bir "Şii Arap" yönetiminin kurularak Sünnilerin dışlanmasına yol açacağı kaygılarını derinleştirmiştir.

İki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkileyen ikinci faktör İran'ın 2005 yılından itibaren üzerinde yoğunlaştığı nükleer enerji programıdır. Böyle bir adımın İran'ın nükleer silah teknolojisine sahip olmasının önünü açacağını düşünen Suudi Arabistan, ulusal güvenliğinin tehdit altında kalacağı gerekçesiyle bu girişimden büyük bir tedirginlik duymuştur.¹³

Tunus'ta başlayarak Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerine yayılan ve "Arap Baharı" ismiyle tabir edilen halk ayaklanmaları ülkelerdeki gerginliği derinleştiren üçüncü gelişmedir. İkilinin bu ayaklanmalar karşısında almış olduğu tavır ve uygulamış olduğu politikalar genel anlamda birbirinden farklılıklar taşıdığı için sorunlara neden olmuştur. Bölgede yaşananları kendisi için bir tehdit olarak değerlendiren İran baskıcı yönetimlerin yanında yer almıştır. Libya'da gerçekleşen NATO

¹³ Akdoğan, *a.g.m.*, s. 19.

müdahalesine şiddetle karşı çıkmış ve Suriye’de Esad rejiminden yana bir tavır sergilemiştir. Suudi Arabistan ise tam tersi Libya müdahalesini desteklemiş ve Suriye’de muhaliflere yardım etmiştir/etmektedir. Bahreyn ve Yemen üzerinde de emelleri olan İran’a Suudi Arabistan sert tepki göstermiş ve Şii yayılcılığının önüne geçmek amacıyla ABD desteğini de arkasına alarak hem Bahreyn’e hem de Yemen’e askeri müdahalede bulunmuş¹⁴ ve bu durum Tahran’la olan gergin ilişkisini daha da gerginleştirmiştir.

Obama yönetiminin Ortadoğu’nun sorunlarıyla “doğrudan ilgilenmeme” biçiminde şekillendirdiği Ortadoğu politikası ikilinin ilişkilerinde sorun yaratan dördüncü faktör olarak Suudi Arabistan’ı İran karşısında yalnız bırakmıştır. Zira ABD’nin eskisinden farklı olarak İran’la ilişkilerini çözme yolunda adımlar atması ve özellikle nükleer enerji programında anlaşmaya varılması iki ülke arasında kısmi bir yakınlaşma sağlamıştır. Dolayısıyla Riyad yönetiminin Tahran’ın bölgesel politikaları konusundaki endişeleri ABD’nin politika değişikliği nedeniyle iyice pekişmiştir.¹⁵

İki ülkeyi karşı karşıya getiren ve bu dönemdeki ilişkileri gerginleştiren son faktör ise somut olarak meydana gelen olaylardır. Bunlardan ilki 11 Ekim 2011’de Amerikalı yetkililerin Suudi Arabistan’ın ABD Büyükelçisi Adel al-Jubeyr’e karşı İran kaynaklı bir suikast girişimini ortaya çıkarmalarıdır.¹⁶ Bu girişim ikili arasındaki gerilimi ve güvensizliği bir kat daha derinleştirmiştir. 24 Eylül 2015’te Mekke’de hac sırasında çıkan izdihamda 460’tan fazla İranlı hacı adayının hayatını kaybetmesi ikili arasında sorun yaratan ikinci olaydır. İranlı yetkililer faciadan Suudi yönetimini sorumlu tutarken, Suudiler disiplinsiz hareket eden İranlı hacı adaylarının olaydan sorumlu olduğunu belirtmişlerdir. Bu facia sırasında İran’ın Beyrut’taki eski büyükelçisi Gazanfar Ruknabadi’nin de yaralıları arasında olduğu ancak daha sonra Suudilerce kaçırıldığı iddia edilmiştir. Arabistan ise Ruknabadi’nin kaçak yollardan ülkeye geldiği ve fakat kaçırılma

14 İsmet Göçer-Sertan Çınar, “Arap Baharı’nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye’nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri”, *KAÜ İİBF Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 10, 2015, s. 51-56.

Akdoğan, *a.g.m.*, s. 19.

15 Akdoğan, *a.g.m.*, s. 19.

16 Arkan, *a.g.m.*, s. 5-6.

hadisesinin söz konusu olmadığı açıklamasını yapmıştır.¹⁷ Bu dönemde meydana gelen ve iki ülke arasındaki diplomasinin kesilmesine neden son olay ise Suudi Arabistan'ın 2 Ocak 2016'da aralarında önemli Şii lider Şeyh Nimr el Nimr'in de bulunduğu 47 kişiyi terör suçlaması nedeniyle idam etmesidir. Şii liderin infazı iki ülke arasında hâlihazırda yüksek olan gerilimi iyice tırmandırmıştır. İdamın ardından Meşhed'deki Suudi Arabistan konsolosluğu ve Tahran'daki Suudi Büyükelçiliği saldırıya uğramıştır. Cumhurbaşkanı Ruhani yapılan saldırıları kınadığını ve saldırganların yargılanması gerektiğini söyleyerek 70'i aşkın kişinin saldırılarla bağlantılı olduğu gerekçesiyle tutuklandığını açıklamıştır. Fakat Suudi Arabistan, İran hükümetini diplomatik misyonlarının korunması için yeterince tedbir almamakla suçlayarak diplomatik ilişkilerini kesme kararı almıştır.¹⁸

2. İki Ülke Arasındaki Rekabetin Nedenleri

İran ve Suudi-Arabistan arasındaki gerginliğin nedenleri tartışıldığında genellikle mezhepsel farklılıklardan gidilerek bir sonuca varılmaktadır. Fakat iki bölgesel güç arasındaki rekabeti sadece mezhepsel nedenlere dayandırmak fotoğrafın tam anlamıyla görülememesine neden olacak ve kısır bir tartışmayı da beraberinde getirecektir. Bunun yerine mezhepsel farklılığın iki ülke arasında önemli bir sorun yarattığını ve fakat bölgesel ve bölge dışı aktörlerin de sorunların kaynağında inkâr edilemeyecek birer etken olduğunu bilerek konuya giriş yapmak çok daha verimli olacaktır.

Suudi Arabistan ve İran arasındaki rekabet analiz edildiğinde akla ilk gelen olgu yukarıda da belirtildiği gibi mezhep savaşları etrafında şekillenen siyaset anlayışıdır. Fars etnik kimliği, Şia mezhep anlayışı ve teokratik İslam Cumhuriyeti yönetim tarzına sahip İran ile Arap etnik kimliği, Sünni mezhep anlayışı ve teokratik monarşi yönetim tarzıyla Suudi Arabistan bu yapısal farklılıkların da etkisiyle Basra Körfezi'nde birbirlerini rakip olarak görmekte ve mücadele

17 Bayram Sinkaya, "İran- Suudi Arabistan Geriliminin Bölgesel Sorunlar Üzerindeki Etkileri", *ORSAM*, 11 Eylül 2015, <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/4513?s=orsam|turkish>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

18 Bayram Sinkaya, "Suudi Arabistan-İran Gerginliği Nereye Varır?", *ORSAM*, 11 Ocak 2016, <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/4545?s=orsam|turkish>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

etmektedirler. Ancak bu noktada iki rakip güç arasındaki mücadelenin gerçekten “mezhepçi” olup olmadığının ve “mezhepçi politikalar” dan ne kastedildiğinin doğru anlaşılması gerekmektedir. Eğer mezhepçi politikalar denildiğinde başka ülkelerdeki Şii ya da Vahhabi/Selefi mezheplerine bağlı olan halkların çıkarlarının korunması anlaşılacaksa ne Suudi Arabistan’ın ne de İran’ın mezhepçi politikalar üzerinden siyaset yürüttükleri yorumu çıkarılamaz. Zira her iki devletin de çıkarlarıyla uyuşmadığı noktalarda başka ülkelerdeki Şii ya da Selefi kimliğine sahip halkların yanında yer almadıklarının örnekleri mevcuttur. Şayet mezhepçi politikalarından kastedilen başka ülkelerdeki Şii ya da Selefi kimliğine sahip halkları kendi çıkarları doğrultusunda manipüle etmek ise her iki ülkenin de mezhepçi politikalar benimsediği anlaşılmaktadır. Hem Suudi Arabistan hem de İran başka ülke sınırları içerisindeki kendileriyle aynı mezhebe sahip olan halkları manipüle etmekle kalmayıp daha da ileri giderek farklı kimliğe sahip halklar üzerinden daha fazla temsilci kazanabilmek ve güçlerini artırabilmek adına “şiileştirme” ve “vahhabileştirme” politikaları izlemektedirler. Elbette gerek Ortadoğu coğrafyasında gerek dünyanın başka yerlerinde bu politikaları izleyen onlarca devlet var ancak iki ülkenin de bu konuda çok ileri gittikleri görülmektedir.¹⁹

İkili arasındaki mücadele uluslararası ilişkiler literatüründe çok kullanılan bir kavram olan “güvenlik ikilemi” üzerinden de açıklanabilir. Girdikleri bölgesel üstünlük mücadelesinde yapacakları olası bir işbirliğinde kendilerinin mutlak kaybeden olacaklarını düşünmeleri sürekli “karşı taraftan daha güçlü olmalıyım” inancını tetiklemektedir. İran’ın Lübnan, Yemen ve Irak’ta izlemiş olduğu politikaları saldırgan olarak nitelendiren Suudi Arabistan, kendi ülkesindeki Şiiilerin de kışkırtılacağı endişesiyle hem Şiiiler üzerinde baskı politikası uygulamakta hem de sürekli silahlanma yoluna gitmektedir. 2014 yılında 80 milyar doların üzerinde yaptığı askeri harcamayla ABD, Rusya ve Çin’den sonra bu alana en yüksek yatırım yapan dördüncü ülke olmuştur. İran ise Suudi Arabistan’ın bu kadar silahlanmasını kendisine bir tehdit olarak değerlendirmekte ve Arabistan’ın Sünni bir blok oluşturarak tüm dünyadaki Şiiiler üzerinde

¹⁹ Kemal İnat-Veysel Kurt, “İran- Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları”, *SETA Analiz*, Sayı: 148, 2016, s. 7-8, http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/20160121192240_analiz148.pdf, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

bir tahakküm kuracağı endişesiyle silahlanmaya ayırdığı bütçeyi her geçen yıl artırmaktadır. Dolayısıyla artan silahlanma artan tehdidi artan tehdit ise artan silahlanmayı beraberinde getirerek bir kısır döngü oluşturmaktadır.²⁰

Basra Körfezi'nin iki önemli bölgesel gücü olan İran ve Suudi Arabistan arasındaki gerilimin bir başka nedeni, İran'ın Basra Körfezi'ne yönelik jeopolitik hat algılamasının mevcut fiili sınırlardan farklılık taşımasıdır. Coğrafi ve ekonomik açıdan birbirini tamamlayan bölgelerin siyasi sınırlarla birbirinden ayrılması, egemenlik çatışması riskini beraberinde getirmektedir. İsmail Sarı'nın deyimiyle harita üzerinde cetvelle çizilen ve fiziki coğrafya ile siyasi coğrafyayı birbirinden ayıran sınırlar üzerindeki uyumsuzluk Körfez bölgesinin en temel çelişkilerindedir.²¹ İran da bu temel çelişki üzerinden izlemiş olduğu "alan dışı" politikalarla başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez bölgesindeki diğer güçlerin dikkatini çekmektedir. Dini araçsallaştırarak bir diğerini "öteki" ilan eden her iki büyük güç, zaman ve koşullara göre ötekileştirmenin dozunu ayarlayarak ulusal çıkarlarına uygun pragmatist politikalar izlemektedir.

İran ile Suudi Arabistan arasındaki gerilimin son nedeni ise küresel güçlerin Ortadoğu bölgesinden çekilmesinden sonra görece eşit dağıtılmış bir güç dengesinin doğmasıdır. ABD'nin Irak'taki hegemonyasını sonlandırması yeni bir güç dengesine artan ihtiyacı da beraberinde getirmiştir. ABD işgali sırasında da Suudi Arabistan ve İran arasında bir gerilim mevcuttu ancak ABD şemsiyesi ikilinin birbirinden ya doğrudan tehdit algılamamasını ya da algılasalar bile bunun önlenemeyecek tehditler olmadığını anlamalarını sağlamaktaydı. Dolayısıyla ABD'nin Irak'tan çekilmesi ve bölge sorunlarına doğrudan müdahil olmayacağı izlenimini vermesi ikiliyi karşı karşıya getirmiş ve gerginliklere dayalı kamplaşma çabalarını hızlandırmıştır.²²

20 Aynı yer.

21 İsmail Sarı, "İran'ın Suudi Arabistan ile Bugünkü Gerginliğinde 1979 Devrimi'nin Mirası", *ORSAM*, 2016, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/73/6ismailsari.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.11.2016).

22 Hasan Basri Yalçın, "İran- Suudi Arabistan Geriliminin Reel politik Kökenleri" *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 8, Sayı: 73, 2016, s. 13.

3. İki Ülke Arasındaki Rekabetin Bölge Ülkelerine Yansıması

Irak

İran'ın Irak üzerindeki nüfuzunu artırma çabaları ve bu durumun Suudi Arabistan tarafından dengelenmeye çalışılması ABD'nin 2003 yılındaki Irak müdahalesi ve sonrasında yaşanan gelişmeler kapsamında açıklanabilmektedir. ABD'nin Irak müdahalesi ve akabindeki gelişmeler Irak'ta nüfusun yaklaşık yüzde 62'sini oluşturan Şiiilerin iktidara gelmelerinin yolunu açmış ve dolayısıyla İran'ın elini kuvvetlendirmiştir. ABD'nin Irak'ı "altın bir tepsi içerisinde" İran'a sunması şeklinde yorumlanan bu durum Suudi Arabistan yönetimini tedirgin etmiştir. Zira Irak'ta yönetimi ele geçiren Şiiiler Saddam Hüseyin döneminde İran'da yaşayan kesimdir.²³ Şiiilerin iktidara gelmesi ve "baassızlaştırma" politikası izlemesi Sünni Arapların baskı altında tutulması ve siyasi süreçten dışlanmalarıyla sonuçlanmıştır. Bu duruma tepki gösteren ülkelerin başında gelen Suudi Arabistan İran'ı ağır bir şekilde eleştirince Irak iki büyük güç arasında rekabet alanı haline gelmiştir.

*"İran-Irak coğrafyası ve kültürünün birbirinden ayrılması mümkün değil. İran şu an tarih boyunca olduğu gibi büyük bir imparatorluk halindedir. Bağdat da sadece medeniyet etkimiz altında olan bir ülke değil; kimlik, kültür merkezimiz ve başkentimizdir."*²⁴

İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin danışmanlarından Ali Yunusi'nin Mart 2015'te yaptığı konuşmada söylediği iddia edilen bu sözler aslında İran'ın Irak'a olan bakış açısını yansıtmaktadır. İran tarafından reddedilen bu sözler Irak tarafından sert bir şekilde kınanmış ve sorumsuzca yapılan açıklamalar olarak nitelendirilmiştir.²⁵ Ancak

23 Mehmet Şahin, "İran İslam Cumhuriyeti Öldü, Yaşasın Fars İran", *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, 16 Şubat 2016. <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/iran-isl%C3%A2m-cumhuriyeti-oldu-yasasin-fars-iran/4484>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

24 "İran'da Kriz Büyüyor: Cumhurbaşkanı Yardımcısı Görevden Alınsın", *Türkiye*, 15 Mart 2015.
25 İnat-Kurt, *a.g.m.*, s. 11.

Yunusi tarafından dile getirilmemiş olsa dahi böyle bir söylemin ortaya çıkarılması Suudi Arabistan'ın tedirgin olmasında haklı olduğunu göstermektedir.

İrak'ta yönetimi ele geçiren Şiiler Sünniler üzerindeki baskıcı politikalarını giderek artırmış, yaptıkları keyfi tutuklamalardan dolayı Sünnilerin gösteri yapmalarını engellemiş ve gösteri yapan Sünnileri El-kaide terör örgütüyle aynı kefeye koymuştur. Arap Baharı'nın Iraklı Sünniler üzerinde yapmış olduğu uyarıcı etkiyle Sünni gruplar protesto gösterilerini artırmış ve 2013 yılında silahlı mücadeleye başlamışlardır. Suudi Arabistan bu noktada Sünni aşiretler aracılığıyla silahlı direnişe destek vermiştir. Ancak Sünniler ve Şiiler arasındaki gerilimi daha da derinleştiren bu dokunuşlar Irak'ı istikrarsızlaştırmanın ötesine geçememiştir. Özellikle 2014 yılı itibariyle Musul'un Şiilerin yönetiminden çıkararak başta IŞİD olmak üzere aşırı Sünni grupların eline geçmesi Suudi Arabistan'ın hem Irak hem de İran tarafından suçlanmasıyla sonuçlanmıştır.²⁶ Son olarak Şii din adamı Nimr'in Suudi Arabistan tarafından idam edilmesi Şiiler tarafından büyük tepkiyle karşılanmış ve Suudi Arabistan'ın Bağdat büyükelçiliği roketli saldırıya uğramıştır.²⁷

Suudi Arabistan ve İran'ın Irak'ta izlemiş oldukları mezhepçi politikalar bölgedeki Şii ve Sünni halkların barış içerisinde yaşamalarına engel teşkil etmektedir. İki büyük devlet arasındaki bu rekabet sona ermeden ve kapsayıcı bir yönetim tesis edilmeden Irak'ta istikrarın sağlanması mümkün görünmemektedir.

Suriye

Suriye'de 2011'den beri devam eden iç savaş ülkede farklı siyasi, etnik ve mezhebi grupları karşı karşıya getirirken, ülke bölgesel aktörler için de bir mücadele sahası haline gelmiştir. Suudi Arabistan, Suriye'de başlayan sokak gösterileri ve bunlara Esad yönetiminin sert müdahalelerde bulunmasıyla başlayan sürecin ilk günlerinden itibaren Esad karşıtı bir siyaset izlemektedir. Riyad, 2011 yılında Esad

²⁶ Aynı yer.

²⁷ "Suudi Arabistan'ın Bağdat Büyükelçiliğine Saldırı", *Türkiye*, 03 Ocak 2016.

yönetimini kınayarak ölümlerin durdurulması yönünde telkinlerde bulunurken 2015'e gelindiğinde tepkisini daha da artırarak artık Esad'ın ya kendi isteğiyle istifa etmesi ya da silah yoluyla düşürülmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁸

İran'da ise Arap Baharı'nın başında ayaklanmaların yanında durularak alınan pozisyon Suriye'de çok farklı bir boyutla ilerlemiştir. 1979 devriminden bu yana bölgedeki en yakın ve sadık müttefiki olan Suriye'deki Baas rejimine karşı gerçekleştirilen ayaklanmaları, içinde ABD ve İsrail'in parmağının olduğu²⁹ bir oyun olarak değerlendiren İran, sokak gösterilerinin ve çatışmaların bastırılması için Baas rejimine aralarında Devrim Muhafızları kuvvetlerinin de bulunduğu askeri danışmanlar göndermiştir. Hatta bu dönemde, Suriye rejiminin önde gelen figürlerinden olan ve Şebbiha milislerinin eylemlerinin arkasında yer aldığı söylenen Mahir Esad ile İran istihbaratı arasında işbirliği olduğu iddiaları da gündeme gelmiştir.³⁰ Suriye'deki muhalif hareketi İran-Suriye koridoruna karşı oluşturulmuş bir komplo olarak değerlendiren İran, Esad rejiminin düşmesiyle bölgedeki en önemli müttefikini kaybetmenin yanı sıra dış politika stratejisinde önemli bir aktör olan Hizbullah'la bağlantı noktasından da mahrum kalmış olacaktır. Bu nedenle de Libya, Tunus ve Mısır'da yaşananların aksine muhalif güçlere destek vermemiş ve mevcut rejimin ayakta kalması için büyük çaba harcamıştır.³¹

Suudi Arabistan'ın Suriye'de varlığı ise İran'ın aksine doğrudan müdahaleden uzak ve fakat dolaylı yollardan muhalif güçlere destek sağlamaktan ibarettir. Suudiler Esad yönetiminin düşmesi durumunda kurulacak yeni düzende kendilerine yakın bir rejimin başa geçmesi için çaba sarf etmektedirler. Bunu da Suriyeli muhalifleri silahlandırarak ve

28 "Saudi Arabia: Assad Must Resign or Be Forced From Power", *Al Jazeera*, 10 Aralık 2015, <http://www.aljazeera.com/news/2015/12/saudi-arabia-assad-resign-forced-power-151210111545090.html>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

29 Geneive Abdo, "How Iran Keeps Assad in Power in Syria", *Foreign Affairs*, 25 Ağustos 2011 <https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/2011-08-25/how-iran-keeps-assad-power-syria>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

30 İnat-Kurt, *a.g.m.*, s. 14.

31 Yücel Tünel, "Tahran Esad'ı Desteklemeye Devam Ediyor", *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 22 Haziran 2015, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/iran/2015/06/22/8212/tahran-esadi-desteklemeye-devam-ediyor>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

parasal destek sağlayarak gerçekleştirmek istemektedirler.³² Savaşın ilk başlarından itibaren başta Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) olmak üzere birçok muhalif grubu kendi yanına çekerek savaşın seyrini değiştirmek isteyen Riyad, TOW anti-tank füzeleri de dâhil olmak üzere gizlice silah temini yaparak isyancı grupların sayısının artmasına katkıda bulunmaktadır.³³ Şam merkezli İslam Ordusu ise Suudi Arabistan'ın İslamcı muhalifler arasında en yakın işbirliği içerisinde olduğu gruptur. Aralık 2015'te Rus hava saldırısında öldürülmeden önce örgütün etkili bir lideri olan Zahran Alluş, Suudilerden yoğun bir parasal ve askeri destek alarak çoğu yerde muhaliflerin zaferle ayrılmasını sağlamıştır.³⁴

Suudi Arabistan'ın Suriye üzerinde bu kadar durmasının asıl sebebi ise İran'ın bölgede etkili olmasını istememesinden kaynaklanmaktadır. Zira Şam İran için büyük anlamlar ifade etmektedir. Etkisi altında bulundurduğu Şii nüfusun emniyeti, Irak'ta giderek artan nüfuzu ve Hizbullah'la kesintisiz iletişimi yani dolayısıyla "Bağdat-Şam-Beyrut" güzergahının güvenliği Suriye'de kendisine yakın rejimin ayakta durmasından geçmektedir. Suudiler ise uzun zamandan beri kendisinin bölgesel ve mezhepsel rakibi olan İran'ın Ortadoğu'daki çıkarlarına ulaşmasını Sünnilere karşı düşmanca bir tavır sergileyen Esad'ın karşısında bir tutum sergileyerek engellemek istemektedir.³⁵ Suriye'deki rejim değişikliğini İran, Irak, Lübnan ve kendi içindeki Vahhabi karşıtı Şii nüfusa büyük bir darbe indirmek için bir fırsat³⁶ olarak değerlendiren Suudi Arabistan dini otoritesini ve ekonomik kaynaklarını bu amaç uğruna kullanmaktan çekinmeyecek gibi görünmektedir.

32 Primoz Manfreda, "Saudi Arabia and Syrian Uprising", 18 Haziran 2014, <https://www.thoughtco.com/saudi-arabia-and-syrian-uprising-2353552>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

33 Laila Bassam-Tom Pery, "Saudi Arabia's 'Intensified' Support to Syrian Rebels Is Reportedly Slowing Regime Advances," *Reuters*, 6 Kasım 2015.

34 İnat-Kurt, *a.g.m.*, s. 15.

35 Danielle Ellison, "FPI Bulletin: Saudi Arabia and Syrian Civil War", *Foreign Policy*, 15 Nisan 2016, <http://www.foreignpolicy.org/content/fpi-bulletin-saudi-arabia-and-syrian-civil-war>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

36 Daniel Wagner, "Saudi Arabia's Dark Role In The Syria Conflict", *The World Post*, 09 Haziran 2013, http://www.huffingtonpost.com/daniel-wagner/saudi-arabias-dark-role-i_b_3402447.html, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

Yemen

Yemen’de süren çatışmaların tarihsel, sosyolojik ve mezhepsel birçok arka planı olmasına rağmen son dönemde ülkede çıkan karışıklıkta İran’la Suudi Arabistan’ın bölgesel rekabetinin büyük oranda etkili olduğu değerlendirilmesini yapanların sayısı azımsanmayacak nicelikte.³⁷ Bu minvalde İran ile Suudi Arabistan rekabetinin Yemen’deki yansıması iki ana unsur üzerinden okunabilir: Yemen’i kimin yöneteceği ve ikili arasındaki jeopolitik rekabet.³⁸

Yemen’in 33 yıllık lideri Ali Abdullah Salih’in Arap Baharı sürecinde görevini yardımcısı Mansur Hadi’ye devretmesinin ardından ülke bir türlü istikrara kavuşamamıştır. Bu istikrarsızlığın arkasında çeşitli aktörler yer alsa da en dikkat çeken 2014 yılının ağustos ayında yükselen petrol fiyatlarını protesto etmek üzere sokaklara çıkan ve Yemen’de yeni bir dönemi başlatan Husilerdir. Hükümet üzerindeki baskılarını her geçen gün artıran ve önemli devlet kurumlarını ele geçirerek 6 Şubat 2015’te yönetime el koyan Husiler, Aden Uluslararası Havalimanı’nda da kontrol sağlayınca Mansur Hadi BM Güvenlik Konseyi’ne çağrı yaparak gönüllü ülkelerin her türlü araçla Yemen’in Husi saldırganlığından kurtarılmasını istemiştir. Suudi Arabistan bu çağrıyla birlikte Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Katar, Bahreyn, Kuveyt, Ürdün, Mısır, Sudan, Fas ve Senegal’i de yanına alarak Mart 2015’te “Kararlılık Fırtınası” adı altında Yemen’e operasyon düzenlemiştir. Yaklaşık bir ay süren operasyonlarda başta Aden olmak üzere, Sana, Sa’da, Hüdeyda gibi Husilerin kontrolünde bulunan birçok vilayete saldırılar düzenlenmiş ve Yemen’de geri dönüşümü güç olan ağır tahribatlara sebebiyet verilmiştir. Askeri müdahalenin en fazla eleştirilen yönü ise yüzlerce sivilin hayatına mal olmasıdır. Operasyonların başında sivil kayıpların yaşanabileceği öngörülse de sayının fazla olması uluslararası kamuoyu tarafından eleştirilmiş ve meşruiyet sorununu gündeme getirmiştir.³⁹

Jeopolitik açıdan bir değerlendirme yapıldığında Irak’ın özellikle

37 Veysel Ayhan, “Yemen’de İç Savaş: Ortadoğu’da Şii- Sünni Gerginliğinin Yayılması”, *ORSAM*, 2009.

38 İnat-Kurt, *a.g.m.*, s. 19.

39 Ensar Muslu, “Askeri Müdahaleyle Yemen Devleti’ni Yeniden Tesis Çabaları ve Menfi Gelişmeler”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 8, Sayı: 71, s. 48-49.

güneyini Şii milisler üzerinden kontrol eden İran'ın Yemen'de de Husiler'i yanına çekerek etkili olması Suudi Arabistan'ın çevrelenmesi anlamına gelecektir.⁴⁰ 2003 yılından itibaren İran'ın Ortadoğu'daki yükselişinden rahatsız olan Suudi Arabistan, Şiiliğin bölgede güçlenmesinden ve arka bahçesinde Hizbullah benzeri bir yapılanmanın ortaya çıkabilecek olmasından tedirginlik duymaktadır.⁴¹ Zira Husilerin güçlenmesi İran'ın Yemen'de çok rahat "at koşturmasını" sağlayacaktır. Dolayısıyla Yemen Suudi Arabistan'ın hem güvenliğinin korunmasında hem de bölgesel rekabetinde önemli bir yer tutmaktadır.

İran'ın dış politikadaki genel eğilimine bakıldığında teolojiden ziyade ideolojiyi ön planda tuttuğu görülmektedir. Ancak bu durum Şiiliği bir yumuşak güç aracı olarak kullanmasına veya Şiileri Ortadoğu coğrafyasında mobilize etmesine bir engel teşkil etmemektedir.⁴² Yemen'de de Husiler üzerinden bu politikasını yürütmektedir. Husilerin silahlı örgütü Ensarullah ile Hizbullah arasında bir bağ bulunduğu yönündeki eleştirileri inkâr etmemekte aksine desteklemektedir. Hamaney'in danışmanı Ali Akbar Velayeti konuyla ilgili bir konuşmasında "Hizbullah'ın Lübnan'da yaptığı gibi Ensarullah da Yemen'de düşmanlarla mücadele etmeyi sürdürmeli"⁴³ açıklamasında bulunmuştur. Özellikle Husilerin manevi lideri Hüseyin Bedrettin el-Husi'nin Tahran'la olan bağlantısı Ensarullah hareketine Yemen Hizbullah'ı denilmesine neden olmuştur.⁴⁴ Yemen'de Husiler üzerinden bir vekalet savaşı yürüten İran, Suudi Arabistan'ın Kararlılık Fırtınası operasyonuna da sert tepki göstermiş ve suç olarak nitelendirmiştir.⁴⁵

Suudi Arabistan ile İran'ın Yemen'deki kavgasının asıl

40 İnat-Kurt, *a.g.m.*, s. 21.

41 Ayhan, *a.g.m.*, *Aynı yer*.

42 Mehdi Khalaji, "Yemen's Zaidis: A Window for Iranian Influence", *The Washington Institute*. 2 Şubat 2015, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/yemens-zaidis-a-window-for-iranian-influence>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

43 Yossi Mansharof, "Iran's Support For The Houthi Rebellion In Yemen: 'Without Iran There Would Be No War In Syria And Ansar Allah Would Have Never Emerged'", *MEMRI*, 20.04.2015. <https://www.memri.org/reports/irans-support-houthi-rebellion-yemen-without-iran-there-would-be-no-war-syria-and-ansar>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

44 Tayyar Arı, "Yemen'de Arap Baharından Husi Darbesine: Bir Demokrasi Denemesinden Başarısız Devlete Mi?", 2015, *SDE Bakış*, s. 6, [http://www.tayyarari.com/download/Yemen%27de%20Husi%20Darbesi\(1\).pdf](http://www.tayyarari.com/download/Yemen%27de%20Husi%20Darbesi(1).pdf), (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

45 Bayram Sinkaya, "Suudi Arabistan'ın Yemen'e Müdahalesi Karşısında İran'ın Tutumu" *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 7, Sayı: 68, s. 17-18.

nedeni ise Bab'ül Mendep Boğazı'na hakimiyet mücadelesinden kaynaklanmaktadır. Her iki devlet de mezhepsel farklılıklarını birer araç olarak kullanarak Yemen'deki çıkarlarını düşünmektedir. Kızıldeniz'i Aden Körfezi'ne bağlayan Boğaz, dünya petrol arzının kritik bir noktasında bulunmaktadır. Boğazdan bir yıl içerisinde “gemiyle taşınan” petrolün yüzde 8'i geçmektedir.⁴⁶ Yine Avrupa Birliği; Çin, Japonya, Hindistan ve Asya'nın geri kalan kısmı arasındaki ticaretin hemen hemen tümü bu boğazdan geçmektedir.⁴⁷ Dolayısıyla bu kadar kritik önemde bir boğaz üzerindeki mücadele İran ile Suudi Arabistan'ı Yemen'de karşı karşıya getirmektedir. Ancak ikili arasındaki savaştan en büyük zararı Yemen devleti ve halkı görmektedir. Dolayısıyla Yemen'de istikrar sağlanmak isteniyorsa öncelikle İran ve Suudi Arabistan arasındaki savaş sonlandırılmalıdır.

Lübnan

İran ve Suudi Arabistan'ın bölgede başlatmış oldukları çıkar temelli rekabet, güç mücadelesi ve üstünlük yarışı, bölünmelerin ve siyasi kargaşaların eksik olmadığı Lübnan'da da etkisini hissettirmektedir. İran'ın Hizbullah, Suudi Arabistan'ın ise Sünni gruplar üzerinden yürütmüş olduğu vekalet savaşları Lübnan'da zaten var olan bölünmüşlüğü daha da derinleştirmektedir.

Lübnan siyaseti bugün ülkeye hakim olan iki bloklu yapı üzerinden okunabilmektedir: Şii Hizbullah liderliğinde 8 Mart Bloku ve Sünni Gelecek Hareketi liderliğinde 14 Mart Bloku. Suudi Arabistan'la akrabalığı bulunan Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'nin 2005 yılında bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra her iki grup da suikastın sorumlusu olarak birbirini suçlamış ve protesto eylemleri düzenlemişlerdir. Eylemlerin düzenlendiği tarihler olan 8 Mart ve 14 Mart bu iki muhalif grubun isimleri olarak anıldığı gibi ülkedeki kutuplaşmaları da daha fazla artırmıştır.⁴⁸ Bu kutuplaşmada İran 8 Mart Blokunu Suudi Arabistan ise 14 Mart Blokunu destekleyerek ülkede birer vekalet savaşını yürütmüşlerdir.

46 “İşte Yemen'deki Savaşın Asıl Nedeni”, *Vatan*, 26 Mart 2015, <http://www.gazetevatan.com/iste-yemen-deki-savasin-asil-nedeni-754203-dunya/>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

47 Shaul Shay, “The Bab El Mandap Strait and the Houthi Threat”, *IPC Publications IDC, Herzliya*, I, 2016, http://www.herzliyaconference.org/eng/_Uploads/dbsAttachedFiles/BabalMandabstraitandHouthithreat_Shay_19_10_16.pdf, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

48 İnât-Kurt, *a.g.m.*, s. 17.

İran, Ortadoğu'daki rejim ihracı politikasının önemli bir ayağını oluşturan Lübnan'la Şii ideolojisi çerçevesinde bir ilişki kurmaktadır.⁴⁹ Lübnanlı Şiiilerin bir kısmı İran kökenlidir. Humeyni İran dış politikasını İsrail ve ABD karşıtlığı üzerine kurmuş ve devrim ihracı politikasını Lübnan ve Iraklı Şiiilerle ittifak kurarak gerçekleştirmek istemiştir. Devrimden sonra Lübnan'daki EMEL grubundan birçok Şii İran'a giderek eğitilmiş ve daha sonra İran'ın da desteğiyle Hizbullah kurulmuştur. Hizbullah İran'ın Lübnan'daki en önemli silahı olarak askeri ve siyasi gücünü son dönemde artırmış ve başlangıçtaki direniş hareketi görüntüsünü değiştirerek⁵⁰ hem kendi pozisyonunu güçlendirmiş hem de İran'a Lübnan'ın kontrolünde kolaylık sağlamıştır. Suriye'nin İsrail karşıtı politikaları ve İsrail'in Lübnan işgali sırasındaki sert tavrı ise İran'ın Suriye'yle olan ilişkilerine olumlu yansımış, günümüzde dahi bu ikili arasındaki stratejik işbirliği devam etmektedir. Ayrıca İran'ın Hizbullah'la kesintisiz iletişimi ve yardım koridorunun güvenliği için de Suriye önemli bir ülke pozisyonundadır. Son tahlilde ise İran'ın devrim ve güvenlik ihracı nedeniyle Suriye ve Lübnan'ı yanına alarak⁵¹ ilk defa 2004 yılında Ürdün Kralı Abdullah tarafından dile getirilen ve İran'ın Irak, Suriye, Lübnan ve Körfez ülkelerindeki Şiiileri bir araya getirme projesi olarak sunulan "Şii Hilali"⁵²'nin önemli bir kısmını gerçekleştirmek istediği iddia edilmektedir.

Suudi Arabistan ise İran'ın Ortadoğu'da Şiiiler üzerinden yürütmüş olduğu vekalet savaşlarından galip çıkmasını istememekte ve Şii Hilali söylemlerinden rahatsız olmaktadır. Lübnan'daki Hizbullah yapılanması Suudi Arabistan'ı tedirgin etmekte ve her fırsatta Suudilerin karşısına çıkmaktadır. Aralık 2015'te Suudi Arabistan'ın öncülüğünde teröre karşı kurulan ve Türkiye dahil 33 ülkenin katıldığı "İslam İttifakı"na İran katılmamış, Lübnan'da ise Hizbullah kurulan ittifaka itiraz etmiştir. Bu durum Lübnan'daki İran ve Suudi

49 Mehmet Şahin, "İran Dış Politikasının Dini Retoriği", *Akademik Ortadoğu*, Cilt: 2, 2008, s. 13.

50 Costas Faropoulos, "Hezbollah's Shifting Paradigm: From Resistance Movement to Regional Military Power", *Middle East and Islamic Studies of the University of Peloponnese*, Sayı: 66, 2015.

51 Samet Sen, "Lübnan ve İran Arasındaki İdeolojik Yakınlışmanın Tarihsel Kökeni", *TUIÇ Akademi*, 12 Eylül 2016, <http://www.tuicakademi.org/lubnan-iran-arasindaki-ideolojik-yakinlasmanin-tarihsel-kokeni/>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

52 Kayhan Bargezar, "Iran and The Shiite Crescent: Myths and Realities" *Brown Journal of World Affairs*, Cilt: 1, Sayı: 15, 2008, s. 87-99.

Arabistan'ın desteklemiş olduğu gruplar arasındaki uçurumu daha da derinleştirmiştir.⁵³ Hizbullah'ın Lübnan politikalarını İran safına yakınlaştırması Suudilerin Lübnan'la olan ilişkilerini kötü yönde etkilemekte ve Suudiler Lübnan'ı bir şekilde cezalandırmaktadır. Örneğin Suudi Arabistan ile İran arasında Şii liderin idamından sonra çıkan krizde Suudi Arabistan'ın diplomatik temsilciliklerine yönelik yapılan saldırılarda Lübnan'ın İran'ı kınayan açıklamalar yapmaması Suudi Arabistan'ın Lübnan'a yapacağı 4 milyar dolar yardımı iptal etmesin neden olmuştur.⁵⁴ Lübnan daha sonra kınamaya yönelik birtakım açıklamalar yapsa da Suudiler ikna olmamışlardır. Suudilerin yardımı iptal etmesindeki asıl sebep ise Hizbullah'ın İran'la olan bağlantısı gösterilmektedir.⁵⁵

Lübnan'da siyasi istikrarsızlık başta olmak üzere var olan birçok problemin çözüme kavuşturulması için gereken olgunluk Suudi Arabistan ve İran'ın yürütmüş oldukları vekalet savaşlarını sonlandırmaları ve ülkedeki çıkarlarından vazgeçmeleriyle sağlanacaktır. Dürzi Lider Velid Canbolat'ın Lübnan'da uzun bir süre seçilemeyen Cumhurbaşkanı ile ilgili "Lübnan'da Cumhurbaşkanı kim olacağına Suudi Arabistan ve İran karar verecek. Şartlar bu iki ülkenin ortak bir isimde anlaşabileceği olgunluğa erişmedi henüz"⁵⁶ ifadelerini kullanması aslında ülkenin kaderinin bu iki büyük güç tarafından çizildiğinin en büyük kanıtı olsa gerek.

Bahreyn

Basra Körfezi'nin en jeopolitik ve stratejik noktalarından biri olan Bahreyn, körfezin kuzeyindeki İran denetiminde olan Hürmüz Boğazı'yla birlikte enerji ulaşım yollarının denetiminin sağlanmasına imkân veren konumu itibarıyla önem kazanmaktadır. Küçük bir ada ülkesi olması büyük sorunları bünyesinde barındırmasını

53 Sami Nader, "Saudi Anti Terrorism Coalition Raises Eyebrows in Lebanon", *Al-Monitor*, 29 Aralık 2015, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/12/lebanon-saudi-islamic-coalition-hezbollah-hariri.html>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

54 Madawi Al Rasheed, "Why Did Riyadh Cancel 4 Billion in Aid to Lebanon", *Al-Monitor*, 26 Şubat 2016, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/02/saudi-arabia-lebanon-withdraw-aid-military-iran.html>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

55 "Suudi Arabistan Lübnan'ı Neden Aforoz Etti?", *Stratejik Ortak*, 03 Mart 2016. <http://www.stratejikortak.com/2016/03/suudi-arabistan-lubnan-gerginligi.html>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

56 İnat-Kurt, *a.g.m.*, s. 19.

engellememiştir. Suudi Arabistan'ın komşusu ve müttefiki olmasının yanı sıra ABD'nin 5. Filosunun merkez üssü olması hasebiyle de önemli bir ülke pozisyonundadır.⁵⁷

Nüfusunun yüzde 70'inden fazlası Şii olmasına rağmen Sünni iktidar tarafından yönetilen Bahreyn de Arap baharı dalgasından etkilenmiştir. Ülkedeki Şiiler demokrasi, özgürlük ve insan hakları gibi taleplerle ayaklanmış ancak sert bir şekilde bastırılmışlardır. Bahreyn yönetiminin isteği üzerine Suudi Arabistan ve BAE ülkeye asker göndermiş, direnişçileri bastırmışlardır. Suudi Arabistan yanı başındaki ülkede çıkan karışıklıktan ve kendi ülkesine sıçramasından endişe etmiştir. Ayrıca Şiilerin bölgede seslerini çıkararak yükselmesi İran'ın elini güçlendireceği için de Bahreyn'e müdahalesiyle Şiilerin önünü tıkamak istemiştir. 5. Filonun varlığı ise ABD için hayati önem taşımaktadır dolayısıyla Bahreyn'e yapılan askeri müdahaleyi memnuniyetle karşılamıştır.⁵⁸

Suudiler Bahreyn'de yaşanan ayaklanmalarda İran ve Hizbullah'ın parmağı olduğunu ve Arap ülkelerinde karışıklık çıkarmak adına tasarlandığını iddia etmiştir. İran ise mezhepsel yakınlığın yanı sıra tarihi bağlarının da bulunduğu Bahreyn'de Şiilere yönelik yapılan baskının sonlandırılması için diplomatik girişimlerde bulunmuş ancak Arap ülkelerinin iç meselesine karışıyor olmakla suçlanmıştır.⁵⁹ Şii göstericilere yapılanları sert bir dille eleştiren İran maslahatgüzarı “istenmeyen kişi” olarak ilan edilmiş, İran da karşılığında Bahreynli bir diplomatın ülkeden ayrılmasını istemiştir.⁶⁰

Diğer Arap ülkeleriyle kıyaslandığında zengin petrol gelirlerine sahip olmayan Bahreyn'in önemi İran, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri arasında bir tampon bölge olmasından kaynaklanmaktadır. Şii ve Sünni dünyasının liderliğini üstlenen iki devletin nüfuz mücadelesi arasında kalan Bahreyn bu nedenle de dış müdahalelere açık bir ülke

57 Abbas Karaağaçlı, “Bahreyn Krizi Ekseninde Suudi Arabistan-İran Çatışması”, *BİLGESAM*, 29 Nisan 2011, <http://www.bilgesam.org/incele/1166/-bahreyn-krizi-ekseninde-suudi-arabistan--iran-catismasi/#.WdNiFmi0OUk>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

58 Aynı yer.

59 Aynı yer.

60 “Bahreyn’le İran Arasında Yeni Gerilim”, *Hürriyet*, 20 Mart 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/bahreynle-iran-arasinda-yeni-gerilim-17323724>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

konumundadır. Bahreyn yönetimi Katar'la olan rekabet ilişkisi, Şii nüfusun kendisine yeterince bağlı olmadığı düşüncesi ve İran'ın yıkıcılığının vermiş olduğu tedirginliğin etkisiyle kurulduğu günden itibaren Suudi Arabistan'a yakın bir politika izlemektedir. İran Safevi geçmişine dayanarak ve ülkedeki Şii nüfusun oranını da hesaba katarak Bahreyn'in İran'ın bir parçası olduğunu iddia etmektedir. Suudi Arabistan ise ülkedeki Şii nüfusun İran etkisiyle güçlenmesinden ve kendi topraklarındaki Şii'leri "uyandırmasından" ve dolayısıyla İran'ın bölgedeki hırslarına bu sayede ulaşabilmesinden tedirginlik duyarak Bahreyn'le ilişkilerini güçlendirmek istemektedir.⁶¹

Bahreyn yönetimi her ne kadar ülkede Şii nüfus ağırlıkta olsa da her fırsatta Suudi Arabistan'dan yana tavır sergilemektedir. Şii din adamı Şeyh Nimr'in idamından sonra İran ile Suudi Arabistan'ın diplomatik ilişkilerini kesmesi üzerine Bahreyn yönetimi de İran'la diplomatik ilişkilerini kestiği açıklamasını yapmıştır.⁶² Son olarak ise "Mezhepçilik ve şiddet propagandası yaparak dış güçlerin çıkarları için çalışması" sebep olarak gösterilerek Şii lider Ayetullah Şeyh İsa Kasım'ın Bahreyn vatandaşlığından çıkarılması İran tarafından büyük tepkiyle karşılanmış⁶³, Suudi Arabistan ise "egemenliğin bir gereği"⁶⁴ yorumunu yaparak kararı desteklemiştir.

Demokrasi geleneği olmayan ve etnik-mezhepsel çatışma potansiyelini bünyesinde barındıran her devlet gibi Bahreyn de kırılğan yapısıyla bölgede Şiilik ve Sünniliğin "hamiliğini" üstlenen İran ve Suudi Arabistan'ın bölgede çatışan çıkarlarının altında ezilmeye devam eden ülkelerden biridir. Bu durum kısa vadede Bahreyn'in yönetim geleneğinin değiştirilmesiyle çözülmeyeceği için liderliğe soyunan bu iki devletin bölge ülkeleri üzerindeki çıkarlarından vazgeçmesiyle son bulabilecektir.

61 Emre Sarıkaya, "Bir Nüfuz Mücadelesi Alanı Olarak Bahreyn", *ANKASAM*, 11 Mart 2017, <https://ankasam.org/bir-nufuz-mucadelesi-alani-olarak-bahreyn/>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

62 "Bahreyn İran'la Diplomatik İlişkileri Kesti", *Radikal*, 04 Ocak 2016, <http://www.radikal.com.tr/dunya/bahreyn-iranla-diplomatik-iliskileri-kesti-1496790/>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

63 "Bahreyn Şii Lideri Vatandaşlıktan Çıkardı", *Milliyet*, 26 Haziran 2016.

64 "Bahreyn: Suud'dan Destek İran'dan Tehdit", *Evrensel*, 27 Haziran 2016, <https://www.evrensel.net/haber/283659/bahreyn-suuddan-destek-irandan-tehdit>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

Afganistan ve Pakistan

Kısaca Af-Pak⁶⁵ olarak adlandırılan Afganistan ve Pakistan etnik, mezhebi ve siyasi sorunların yanı sıra buldukları coğrafya itibariyle de birçok karışıklığa sahne olan ve vekalet savaşlarının yürütüldüğü ülke konumundadırlar. İran ve Suudi Arabistan ise birbirlerine rakip ülkeler olarak güç mücadelelerini ve çıkar çatışmalarını kullandıkları “vekiller” aracılığıyla bu bölgede başarılı bir şekilde yürütmektedirler.

İran açısından bakıldığında mezhepsel sebepler, din, kültür ve tarihsel yakınlığın yanı sıra 900 km’den fazla sınır Afganistan’ı stratejik bir komşu haline getirmektedir.⁶⁶ Dolayısıyla komşusunda yaşanan herhangi bir olumsuzluk İran’ı da etkilemektedir. Bunun en net örneği ise Sovyetler Birliği’nin 1979 yılında Afganistan’ı işgali sırasında görülmüştür. Yaklaşık 2 milyon Afgan mülteci İran’a göç etmiş ve İran’ı ekonomik ve sosyal anlamda zor durumda bırakmıştır.

Soğuk savaşın sona ermesi ve SSCB’nin Afganistan’dan çekilmesi bağlamında başlayan süreç İran’ın Afganistan politikasında da değişiklik yaratmıştır. Afganistan’da oluşan güç boşluğunu Suudi Arabistan ve Pakistan’a bırakmak istemeyen İran, Irak’la olan savaşının bitmesini de fırsat bilerek bu bölgeyle daha fazla ilgilenmiştir. Ülkedeki nüfusun yaklaşık yüzde 20’sini oluşturan Şii Hazaralar ve İran arasında bulunan bağ İran için fırsat yaratmakla birlikte sadece Hazaralar yoluyla ilişki kurmak İran’ın etki alanını kısıtlamaktaydı.⁶⁷ Dolayısıyla Suudi Arabistan’ın Peştunlar üzerindeki etkisini de kırmak amacıyla daha genele hitap eden bir politika benimsemiş ve SSCB’den arta kalan hükümete karşı Kuzey İttifakı’nın kurulmasını desteklemiştir. Ancak Kuzey İttifakı’nın oluşturmuş olduğu yeni rejim Suudi Arabistan ve Pakistan tarafından İran yanlısı bir hükümet olarak görülüp tanınmamış, ülkede 1996’dan 2001’e kadar yönetimi ele geçiren Taliban yönetimi Kuzey İttifakı’na karşı desteklenmiştir.⁶⁸

65 Aynı yer.

66 Seyyid Salih Qasemoghli, “İran-Suudi Arabistan Savaşı’nda Afganistan”, 18 Aralık 2016, <http://soyledik.com/tr/makale/2547/iran-%E2%80%93suudi-arabistan-vekalet-savasinda-afganistan--seyyid-selahuddin-qasemoghli.html>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

67 Aynı Yer.

68 Ali Haydar Şenyurt, “İran’ın Afganistan Üzerindeki Artan Nüfuzu”, *BİLGESAM*, 10 Haziran 2013, <http://www.bilgesam.org/incele/204/-iran%27in-afganistan-uzerindeki-artan-nufuzu/#.WdNIAWi0OUk>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

İran'ın özellikle 1991 yılından itibaren Suudi Arabistan, Pakistan ve ABD'ye karşı başlatmış olduğu mücadelesinde Orta Asya pazarlarına nüfuz edebilme ve enerji kaynaklarının geçiş güzergahını belirleme politikası etkili olmuştur. Türkmenistan'la olan sınırı Orta Asya pazarlarına doğrudan geçiş imkânı sağlamakla beraber Orta Asya ve Hazar bölgesindeki petrol ve doğal gaz kaynaklarının Basra Körfezi'ne aktarılmasında da temel güzergâh olmayı hedeflemekteydi. Afganistan'daki Taliban varlığı ise İran'ın önündeki en büyük engellerden birini oluşturmaktaydı. Zira Taliban'ın etkili olması hem Suudi Arabistan'ın bölgedeki gücünü artıracak hem de Taliban'ın Türkmenistan doğal gazını Afganistan üzerinden Pakistan'a ulaştırmayı hedefleyen projesi İran'ın temel güzergâh olma hedefini zedeleyecekti. Ayrıca İran Taliban'ı kendi güvenliği ve stratejik çıkarlarına karşı oluşturulmuş bir yapı olarak görmüş ve Taliban'ın bölgede Şii'lere karşı uygulamış olduğu baskı politikasından rahatsız olmuştur. Taliban'ın İran sınırındaki Belucileri kendisine karşı kışkırtması ise güvenlik kaygılarını derinleştirmiştir.⁶⁹

ABD'nin 2001 yılında Afganistan'ı işgal ederek Taliban yönetimini devirmesi İran'ın hedeflediği politikaların önündeki engeli kaldırmıştır. Taliban sonrası ülkede tesis edilecek yeni düzende İran aktif bir rol oynamıştır. İran'ın Afganistan'ın yeniden inşasındaki aktif çabalarının arkasında güvenlik, ekonomik ve kültürel olmak üzere üç sebep yatmaktadır. İran hem bölgede hem de kendi sınırındaki Belucistan'da Suudi Arabistan'ın etkisindeki Vahhabizmin yükselmesinden ve Taliban döneminde olduğu gibi binlerce Afgan mültecinin İran'a kaçarak güvenlik sorunu yaratmasından endişe etmektedir. Ayrıca Afganistan'daki uyuşturucu ticaretinin güzergahı olmaktan da rahatsızlık duymaktadır. Afganistan ülkesiyle olan ekonomik ilişkilerini geliştirmesi ve savaşta hasar görmüş altyapısını iyileştirmesi İran için önemli bir pazar yaratmakta ve Orta Asya'daki hareket kabiliyetini artırmaktadır. Kültürel olarak ise Afganistan'la önemli benzerlikler taşıyan İran Afganistan'daki Şii gruplarla bağlarını kuvvetlendirmeye çalışarak kültürel ve ideolojik aidiyetlerini derinleştirmek istemekte ve bu sayede ülkenin kaderinde rol oynayabilmektedir.⁷⁰

69 Aynı Yer.

70 Ebrahim Abbasi, "Iran and Reconstruction of Afghanistan", *Iranian Review of Foreign Affairs*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2011, s. 180-183.

Suudi Arabistan'ın Afganistan politikasına bakıldığında ise yukarıda satır aralarında da değinildiği gibi İran'ın karşısında konumlandığı görülmektedir. SSCB'nin Afganistan'ı işgali sırasında Afgan mücahitleri destekleyen Riyad yönetimi ilerleyen dönemlerde ise Taliban yanlısı bir tutum sergilemiştir. Suudi Arabistan Taliban'ı destekleyerek İran'ın ve Şiiliğin bölgede yükselmesini engelleyebileceğini düşünmüştür. İran'ın Yemen'de Suudilere karşı oynamış olduğu rolün bir benzeri Afganistan'da Suudilerin İran aleyhinde tutum sergilemesiyle karşımıza çıkmaktadır.⁷¹

İkilinin Pakistan üzerinde söz sahibi olma mücadelesi ise Pakistan'ı Afganistan'dan çok daha zor bir duruma düşürmektedir. Suudi Arabistan 1999 yılında Pervez Müşerref'in düzenlediği askeri darbe sırasında o dönem de başbakan olan Navaz Şerif'in hapisten çıkarılmasında büyük çaba sarf etmiştir. Dolayısıyla Şerif, özgürlüğünü ve belki de hayatını kurtaran Suudi Arabistan'a bir anlamda kendisini borçlu hissetmektedir. Ayrıca Pakistan ekonomisinin iyileştirilmesinde ve yüzbinlerce Pakistanlıya iş imkânı sağlaması açısından da Suudilerin rolü büyük. Diğer tarafta ise Pakistan'ın siyasi açıdan istikrarsız vilayetiyle sınır komşusu olan İran bulunmaktadır. Pakistan hem dini hem de siyasi ve ekonomik yönlerden Suudilere daha yakın olsa da ülkede bulunan yaklaşık 30 milyon Şii nüfus Pakistan'a İran'ı gözden çıkaramayacağını hatırlatmaktadır. Zira Afganistan ve Hindistan'la zaten problemlili sınırlara sahip olan Pakistan aynı sorunları üstüne üstlük yoğun bir Şii nüfusu karşısına alarak İran'da yaşamak istememektedir. Dolayısıyla Suudi Arabistan'ın Yemen müdahalesinde takınmış olduğu tavır gibi her iki devlete karşı da pragmatik bir politika izlemektedir.⁷²

Sonuç olarak İran ile Suudi Arabistan'ın "Af-Pak" bölgesinde çatışan çıkarları hem Afganistan hem de Pakistan yönetimini zor durumda bırakmaktadır. Herhangi bir tarafın safında yer almak otomatik olarak karşı tarafın aleyhinde bir adım olarak yorumlanacağı için durum bu şekilde giderse her iki ülkeyi ve dolayısıyla halklarını

71 Qasemoghli, *a.g.m.*

72 Ayesha Tanzeem, "Pakistan- Suudi Arabistan- İran Üçgeni", Amerika'nın Sesi, 06 Nisan 2015. <http://www.amerikaninsesi.com/a/pakistan-suudi-arabistan-iran-ucgeni/2708537.html>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

bugünden daha büyük bir felaketin beklediği çıkarımını yapmak çok zor olmayacaktır.

Sonuç

İslam dininin iki ana mezhebinin temsilcileri olmaları, askeri kapasiteleri, ekonomik güçleri ve hedeflemiş oldukları çıkarlar İran ve Suudi Arabistan'ı Körfez bölgesinde doğal ve fakat zorlu bir rekabete itmektedir. Uygulamış oldukları politikalarda sürekli karşı tarafın hamlesini düşünerek hareket eden bu ikili arasındaki gerilim uzun yıllara dayansa da son dönemlerde hat safhaya yükselmiştir. Özellikle Şii din adamı Ayetullah Bakır el-Nimr'in Suudi Arabistan tarafından idam edilmesi Şii dünyasında büyük bir tepkiyle karşılanmış ve İran ile Suudi Arabistan ilişkilerini hiç olmadığı kadar gerginleştirmiştir. Zira idamdan sonra Suudi Arabistan'ın büyükelçiliği yakılmış, bunun üzerine Riyad Tahran'la olan diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kestiğini açıklamıştır.

Söz konusu ülkeler arasında artan bu gerilim ikili arasında sıcak çatışma riskini artırdığı gibi Suriye ve Yemen başta olmak üzere bölge ülkelerinde hali hazırda olan sorunların çözülmesini de engellemektedir. Zira her iki ülke de bölgede kendilerine yakın gruplar üzerinden siyaset yürütmekte ve bu grupları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadırlar. Dolayısıyla İran ve Suudi Arabistan'ın vekiller üzerinden yürütmüş olduğu savaşlarda bu ikilinin rızası olmadan önemli adımların atılamayacağı görülmektedir.

İkili arasındaki rekabet yalnızca kendilerini değil bütün Ortadoğu coğrafyasını etkileme potansiyeline sahiptir. Küresel güçlerin de zaman zaman müdahil olduğu mücadelelerde her iki taraf da gücünü sürekli artırma yoluna giderek bir güvenlik ikileminin doğmasına sebebiyet vermektedirler. Artan silahlanma artan tehdit algısına, artan tehdit algısı ise daha fazla silahlanmaya neden olmaktadır.

Riyad ile Tahran arasındaki bu güç mücadelesi bölgedeki diğer ülkeleri de bu mücadeleye dahil etmektedir. Zira her iki ülke de diğer ülkelerdeki kendilerine yakın grupların yönetimde kalmaları için çalışmakta ve bu durum bahsi geçen ülkelerde iç savaş ve çatışma

ortamı doğurmaktadır. Dolayısıyla iki ülke arasındaki rekabetin sona ermesi hem kendileri açısından olumlu sonuçlar doğuracak hem de Ortadoğu coğrafyasında istikrarın kapılarını aralayacaktır.

Kaynakça

“Bahreyn’le İran Arasında Yeni Gerilim”, *Hürriyet*, 20 Mart 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/bahreynle-iran-arasinda-yeni-gerilim-17323724>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

“Bahreyn İran’la Diplomatik İlişkileri Kesti”, *Radikal*, 4 Ocak 2016, <http://www.radikal.com.tr/dunya/bahreyn-iranla-diplomatik-iliskileri-kesti-1496790/>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

“Bahreyn: Suud’dan Destek İran’dan Tehdit”, *Evrensel Haber*, 27 Haziran 2016, <https://www.evrensel.net/haber/283659/bahreyn-suuddan-destek-irandan-tehdit>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

“Bahreyn Şii Lideri Vatandaşlıktan Çıkardı”, *Milliyet*, 20 Haziran 2016.

“İşte Yemen’deki Savaşın Asıl Nedeni”, *Vatan*, 26 Mart 2015, <http://www.gazetevatan.com/iste-yemen-deki-savasin-asil-nedeni-754203-dunya/>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

“Saudi Arabia: Assad Must Resign or Be Forced From Power”, *Al Jazeera*, 10 Aralık 2015, <http://www.aljazeera.com/news/2015/12/saudi-arabia-assad-resign-forced-power-151210111545090.html>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

“Suudi Arabistan’ın Bağdat Büyükelçiliğine Saldırı”, *Türkiye*, 3 Ocak 2016.

“Suudi Arabistan Lübnan’ı Neden Aforoz Etti?” *Stratejik Ortak*, 03 Mart 2016, <http://www.stratejikortak.com/2016/03/suudi-arabistan-lubnan-gerginligi.html>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

ABBASI, Ebrahim, “Iran and Reconstruction of Afghanistan”, *Iranian Review of Foreign Affairs*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2011.

ABDO, Geneive, “How Iran Keeps Assad in Power in Syria”, *Foreign Affairs*, 25 Ağustos 2011, <https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/2011-08-25/how-iran-keeps-assad-power-syria>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

AKBAL, Özdemir, “Suudi Arabistan-İran İlişkilerinde Son Durum”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 06 Ocak 2016, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/suudi-arabistan/2016/01/06/8374/suudi-arabistan-iran-iliskilerinde-son-durum>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

AKDOĞAN, İsmail, “İran Devriminden Arap Baharına Suudi Arabistan- İran İlişkileri”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 8, Sayı: 73, Mart- Nisan 2016.

AL-RASHEED, Madawi, “Why Did Riyadh Cancel 4 Billion in Aid to Lebanon”, *Al-Monitor*, 26 Şubat 2016, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/02/saudi-arabia-lebanon-withdraw-aid-military-iran.html>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

ARI, Tayyar, “Yemen’de Arap Baharından Husi Darbesine: Bir Demokrasi Denemesinden Başarısız Devlete Mi?”, *SDE Bakış*, 2015, [http://www.tayyarari.com/download/Yemen%27de%20Husi%20Darbesi\(1\).pdf](http://www.tayyarari.com/download/Yemen%27de%20Husi%20Darbesi(1).pdf), (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

ARIKAN, Pınar, “Ulusal Çıkar Çatışması ve Mezhepsel Kutuplaşma Arasında İran- Suudi Arabistan Gerginliği”, *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, Sayı: 38, 2016.

AYHAN, Veysel, “Yemen’de İç Savaş: Ortadoğu’da Şii- Sünni Gerginliğinin Yayılması”, *ORSAM*, 2009.

BARGEZAR, Kayhan, “Iran and The Shiite Crescent: Myths and Realities”, *Brown Journal of World Affairs*, *Brown Journal of World Affairs*, Cilt: 1, Sayı: 15, 2008.

BASSAM, Laila-Perry Tom, “Saudi Arabia's 'Intensified' Support to Syrian Rebels Is Reportedly Slowing Regime Advances”, *Reuters*, 6 Kasım 2015.

ELLISON, Danielle, “FPI Bulletin: Saudi Arabia and Syrian Civil War”, *Foreign Policy*, 15 Nisan 2016, <http://www.foreignpolicy.org/content/fpi-bulletin-saudi-arabia-and-syrian-civil-war>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

FAROPOULOS, Costas, “Hezbollah’s Shifting Paradigm: From Resistance Movement to Regional Military Power”, *Middle East and Islamic Studies of the University of Peloponnese*, Sayı: 66, 2015.

GÖÇER İsmet-ÇINAR Sertan, “Arap Baharı’nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye’nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri”, *KAÜ İİBF Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 10, 2015.

HANSEN, Birthe, “Yıkıcı Bir Rekabet”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 8, Sayı: 73, 2016.

İNAT Kemal-Kurt Veysel, “İran- Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları” *SETA Analiz*, Sayı: 148, 2016.

KARAAĞAÇLI, Abbas, “Bahreyn Krizi Ekseninde Suudi Arabistan-İran Çatışması”, *BİLGESAM*, 29 Nisan 2011, <http://www.bilgesam.org/incele/1166/-bahreyn-krizi-ekseninde-suudi-arabistan---iran-catismasi/#.WdNiFmi0OUk>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

KHALAJI, Mehdi, “Yemen’s Zaidis: A Window for Iranian Influence” *The Washington Institute*, 2015, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/yemens-zaidis-a-window-for-iranian-influence>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

MANFREDA, Primoz, “Saudi Arabia and Syrian Uprising”, 18 Haziran 2014. <https://www.thoughtco.com/saudi-arabia-and-syrian-uprising-2353552>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

MANSHAROF, Yossi, “Iran's Support For The Houthi Rebellion In Yemen: 'Without Iran There Would Be No War In Syria And Ansar Allah Would Have Never Emerged””, *MEMRI*, 20 Nisan 2015, <https://www.memri.org/reports/irans-support-houthi-rebellion-yemen-without-iran-there-would-be-no-war-syria-and-ansar>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

MUSLU, Ensar, “Askeri Müdahaleyle Yemen Devleti’ni Yeniden Tesis Çabaları ve Menfi Gelişmeler”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 8, Sayı: 71, 2015.

NADER, Sami, “Saudi Anti Terrorism Coalition Raises Eyebrows in Lebanon”, *Al-Monitor*, 29 Aralık 2015, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/12/lebanon-saudi-islamic-coalition-hezbollah-hariri.html>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

ORUÇ, Merve Şebnem, “1979 Gizemi ve Kâbe Baskını”, *Yeni Şafak*, 17 Ekim 2013, <http://www.yenisafak.com/hayat/1979-gizemi-ve-k%C3%A2be-baskini-574251>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

QASEMOGHLI, Seyyid Selahaddin, “İran-Suudi Arabistan Savaşı’nda Afganistan”, 18 Aralık 2016, <http://soyledik.com/tr/makale/2547/iran-%E2%80%93suudi-arabistan-vekalet-savasinda-afganistan--seyyid-selahuddin-qasemoghli.html>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

SARIKAYA, Emre, “Bir Nüfuz Mücadelesi Alanı Olarak Bahreyn”, *ANKASAM*, 11 Mart 2017, <https://ankasam.org/bir-nufuz-mucadelesi-alani-olarak-bahreyn/>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

SEN, Samet, “Lübnan ve İran Arasındaki İdeolojik Yakınlaşmanın Tarihsel Kökeni”, *TUIÇ Akademi*, 12 Eylül 2016, <http://www.tuicakademi.org/lubnan-iran-arasindaki-ideolojik-yakinlasmanin-tarihsel-kokeni/>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

SHAY, Shaul, “The Bab El Mandap Strait and the Houthi Threat”, *IPC Publications Herzliya*, 2016, http://www.herzliyaconference.org/eng/_Uploads/dbsAttachedFiles/BabalMandabstraitandHouthithreat_Shay_19_10_16.pdf, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

SİNKAYA, Bayram, “Suudi Arabistan-İran Gerginliği Nereye Varır?”, *ORSAM*, 11 Ocak 2016, <http://www.orsam.org.tr/index>.

php/Content/Analiz/4545?s=orsam|turkish, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

SİNKAYA, Bayram, “Suudi Arabistan’ın Yemen’e Müdahalesi Karşısında İran’ın Tutumu”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 7, Sayı: 68, 2015.

SİNKAYA, Bayram, “İran-Suudi Arabistan Geriliminin Bölgesel Sorunlar Üzerindeki Etkileri”, *ORSAM*, 11 Eylül 2015 <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/4513?s=orsam|turkish>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

ŞAHİN, Mehmet, “İran Dış Politikasının Dini Retoriği”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2008.

ŞAHİN, Mehmet, “İran İslam Cumhuriyeti Öldü, Yaşasın Fars İran”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, 16 Şubat 2016, <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/iran-isl%C3%A2m-cumhuriyeti-oldu-yasasin-fars-iran/4484>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

ŞENYURT, Ali Haydar, “İran’ın Afganistan Üzerindeki Artan Nüfuzu”, *BİLGESAM*, 10 Haziran 2013, <http://www.bilgesam.org/incele/204/-iran%27in-afganistan-uzerindeki-artan-nufuzu/#.WdN1AWi0OUk>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

TANZEEM, Ayesha, “Pakistan-Suudi Arabistan- İran Üçgeni”, 06 Haziran 2015. <http://www.amerikaninsesi.com/a/pakistan-suudi-arabistan-iran-ucgeni/2708537.html>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

TÜNEL, Yücel, “Tahran Esad’ı Desteklemeye Devam Ediyor”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 22 Haziran 2015, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/iran/2015/06/22/8212/tahran-esadi-desteklemeye-devam-ediyor>, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

YALÇIN, Hasan Basri, “İran- Suudi Arabistan Geriliminin Reel politik Kökenleri”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 8, Sayı: 73, 2016, 2016.

YILMAZ, Cem, “İran ve Suudi Arabistan’ın Bitmeyen Bölgesel Rekabeti”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 26, 2011.

WAGNER, Daniel, Saudi Arabia’s Dark Role In The Syria Conflict”, *The World Post*, 9 Haziran 2013, http://www.huffingtonpost.com/daniel-wagner/saudi-arabias-dark-role-i_b_3402447.html, (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

Structured Abstract

The two major powers of the Persian Gulf, Iran and Saudi Arabia, are in great competition not only with their differences in terms of representing different religious sects but also policies that they have pursued in the region. These two states which consistently compete with each other in terms of economic power, military capacity and different interpretation of Islam, also affect the other countries of the region by their policies. In order to make it easier to analyze the variations in the policies and relationship between these two great rivals of the Middle East it is necessary to divide and study the subjects into three periods.

The relations between these countries have been strained in general between 1979-1989. Prior to 1979 Iran was not seen as a security threat but appeared as a country with which cooperation was possible at the times of important issues. However, the tensions started with Saudi Arabia because of the changes such as transforming from being a pro statues quo to revisionist after the Islamic Revolution, manifesting that it can use Shi'ism as means of foreign policy and implementing the policy of exporting the revolution to the countries in the region. Additionally, Saudi Arabia's taking and supporting the Iraqi side during the Iran-Iraq war and killings of tens of Iranian pilgrims during the Haj in 1987 not only increased the tensions but also led to the ending of diplomatic relations between the two.

In the second period, which covers 1989-2001, important developments occurred which helped witnessing detent between the two states. The end of the Iran-Iraq war, the end of the Cold War and spread of continental softening atmosphere to the Middle East have affected the relations between the two positively. The changes in the leadership of Iran and these leaders' constructive steps in their foreign policies have also brought some softening in Saudi-Iranian relations. With the changes in the conjuncture the diplomatic relations -which were ceased in the tension period- restarted between these countries in 1991 by opening the embassies of the both. With easing the tensions reciprocal visits and different agreements came to existence in this period. In December 1997, the heir apparent of Saudi Arabia Mr. Abdullah visited Iran when Tehran was hosting the Organization

of Islamic Conference. President of Mr. Hatemi visited Saudi Arabia in 1999 which is the first highest level visit happened since 1979. In 2001, the two countries signed security agreements regarding terrorism and drug trafficking.

The period between 2001-2016 is a revitalized period of competition and tensions between the two. Five factors which came into existence in this period bred deterioration of the relations. The policy that the Bush administration followed in the Middle East region after the September 11 attacks is the first factor that caused the deterioration of relations. The second factor affecting relations between the two countries in the negative direction is the nuclear energy program that Iran has been concentrating on since 2005. Considering that such a step would open up Iran's possession of nuclear weapon technology, Saudi Arabia was deeply disturbed by the initiative because of the threat of national security. The popular uprisings that began in Tunisia and spread to the countries of North Africa and the Middle East which were termed as "Arab Spring" are the third developments deepening the tensions between Saudi Arabia and Iran. The attitude of the two parts to those uprisings and the policies they have implemented have caused problems because they differ in general terms. Middle East policy, shaped by the Obama administration as "not directly concerned" with the problems of the Middle East, left Saudi Arabia in the face of Iran as the fourth factor causing problems in the relationship of the two countries. The last factor that increased the tensions in Saudi Arabia-Iran relationship was the happenings of some concrete events that took place such as the case of the execution of the 47 people, including the Shiite cleric Sheikh Nimr, by Saudi Arabia.

When we look briefly at the reasons for the competition between the two countries, the first distinction is sectarian difference. However, as noted in the heading of the article, sectarian differences are in fact only visible causes. Both Saudi Arabia and Iran are using the sects as a tool in the policies they follow, and they are carrying out mandate battles or hybrid war in different countries. In order to reach its secret aims, the sectarian belongings of the people of the Middle East are transformed into a game in the hands of these two states. Behind the apparent cause of sects, there are several significant reasons. Two

states look at the world from different windows. There are differences in the forms of administration and their ethnic identities. Both aspire to be a “hegemonic power” in the Middle East. Iran has the strategy of creating “Shiite Crescent”. Both states wants to control important energy routs. Finally, the relationship with the United States has also played an important role.

Analyzing the effects of Saudi Arabia and Iran on the countries of the region, it is seen that both countries use and manipulate the sects they see close to themselves in the regional power struggle extending from Syria and Lebanon to Yemen and Afghanistan in the direction of their national interests. Iran, who considers the developments in the region as a threat to itself has supported the oppressive administrations. It strongly opposed the NATO intervention in Libya and has shown an attitude in favor of the Assad regime in Syria. Saudi Arabia, on the other hand, supported Libyan intervention and helped the insurgency in Syria. In Bahrain and Yemen, Saudi Arabia reacted strongly to Iran and militarily supported Bahrain and Yemen in order to prevent the spread of Shiites, and this has also tightened its tense relationship with Iran.

The competition between these two great powers of the Middle East geography is becoming more and more strained as it combines with the external forces, especially the invisible interventions of the United States. Both states are constantly threatening each other and creating a “security dilemma”. However, the point that should be emphasized here is that they try to change the geographical border of the Middle East, which are already unstable with the power struggles that they have carried out in different countries. Therefore, the end of the rivalry between Tehran and Riyadh will have positive consequences for themselves and will open the doors of stability in the Middle East region.